

Personalizam Emmanuela Mouniera i njegovi refleksi na Drugi vatikanski koncil

Stipe Tadić

e-mail: Stipan.Tadic@pillar.hr

UDK: 141.32a:262.4

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 29. studenoga 2003.

Prihvaćeno: 1. prosinca 2003.

U prvom dijelu rada panoramski je prikazana filozofija Emmanuela Mouniera, uz Jacquesa Maritaina glavnog osnivača i utemeljitelja kršćanskog personalizma i personalističkoga pokreta u Francuskoj 30-ih godina prošloga stoljeća. Njegov cjeloviti opus utemeljen je na ljudskoj osobi, nadahnut njezinim angažmanom u određenom povijesnom realitetu i na konkretnim prostorima. Personalizam se bavi odnosom osobe i ljudskoga društva, a ta je problematika karakteristična za dinamična događanja u društvu, društvu s ubrzanim procesima i događanjima, odnosno društvima u previranju i s pojačanim tenzijama između pojedinca i društva. Za Mouniera ljudska osoba je duhovna stvarnost koja teži za kontemplacijom, zrenjem biti vječnih vrijednosti, odnosno koju ponajprije privlače vječne, duhovne vrijednosti. Budući pak da je ljudska osoba *inkarnirani bitak*, ona je pozvana na društveni angažman, odnosno djelatnu zauzetost u socijalnim procesima. Kršćansko shvaćanje smisla povijesti i (osobne) ljudske egzistencije, prema shvaćanju kršćanskih personalista, zahtijeva politički angažman s kršćanskog zrenika i s kršćanskom, osobnom odgovornošću. Kršćanin zna da je Bog Stvoritelj, Gospodar i Dopravitelj povijesti, ali zna i to da je Bog, stvorivši čovjeka na svoju sliku, osobno pozvao čovjeka i dao mu poslanje (*missio*) da stvarateljski, partnerski i politički, u zajedništvu s drugim ljudima i drugačijim svjetonazorskim opredjeljenjima, osobnom zauzetošću u svijetu oblikuje i kreira tu (svoju) povijest.

U drugom dijelu rada govori se o refleksima personalizma na neke dokumente Drugog vatikanskog koncila i pojedine socijalne enciklike: *Pacem in terris* Ivana XXIII, *Populorum progressio* Pavla VI. i *Laborem exercens* Ivana Pavla II. Od koncilskih dokumenata personalističke se refleksije najviše odražavaju u pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu (GS), gdje se govori o autonomiji vremenitih dobara i o dijalogu sa suvremenim svijetom i nevjerujućima, te u Dekretu o apostolatu laika (AA), odnosno o pozivu i poslanju laika u svijetu.

Ključne riječi: *osoba, personalizam, društvena zauzetost, dijalog, autonomija vremenitoga, kršćanin, politika.*

Uvod

Cjelokupni filozofski opus francuskog filozofa Emmanuela Mouniera utemeljen je na osobi, inspiriran njezinim angažmanom u svijetu i zadivljen osobnim pozivom svakoga čovjeka da pridonese svoj obol kvalitativno bogatijem životu cjelokupnoga društva. Njegov personalistički pokret, premda je nastao kao odgovor mladih francuskih intelektualaca 30-ih godina prošloga stoljeća na specifično francuski sadržaj i formu svjetske krize kapitalizma, umnogome nadilazi okvire prostora i vremena u kojemu je nastao.

Otac kršćanskoga personalizma Emmanuel Mounier posvetio je cijeli svoj život istraživanjima ljudske osobe, njezinu angažiranom djelovanju u društvu i mogućnostima konstituiranja humanijeg i autentičnijeg života. Već je zarana u svom djelovanju kritizirao kako totalitarne režime (fašizam u Italiji i Španjolskoj, nacionalsocijalizam u Njemačkoj, staljinizam i kolektivizam u Sovjetskome Savezu), tako i kulturu kojoj je sam pripadao, individualističko-građansku »kršćansku« civilizaciju i katolički integr(al)izam svoga vremena u svojoj domovini Francuskoj.

On, naime, nikada nije zaboravljao da kritika (kako transeuntna tako i imanentna) mora uvijek i posvuda čuvati svoja prava i dužnosti. Štoviše, imanentna kritika civilizacije kojoj je sam pripadao jasno je denuncirala institucionalizirane konfesije, katolicizam onoga vremena i njime impregnirane političke filozofije, ideologije i partije. Okarakterizirao ih je kao sukrivce »ustaljenog nereda« kako je sam nazvao svijet velikih kriza 30-ih godina prošloga stoljeća.

U žarištu njegove pozornosti jesu povijesni događaji i njihovo promišljanje, inkarnirane (u-tjelovljene!) ideje. Personalizam se bavi odnosom osobe i ljudskoga društva, pa je ta misao zanimljiva

u prvom redu stoga što se bavi problematikom koja je tipična za dinamična događanja u društvu, za društva s ubrzanim procesima i događanjima, odnosno društva u previranju: postindustrijsko, postrevolucionarno, tranzicijsko... On je filozofija dispozicije i otvorenosti spram svijetu i vremenu u kojemu se živi.

Mounierova misao nije strogo strukturirana i sustavno izložena, te je kao takvu nije jednostavno povezati. On, istini za volju, ne bježi od usustavljenja. Ta red je potreban mislima. Bez koncepata, logike, shema koje ujedinjuju nečiju misao, ta bi se misao lako pretvorila u nejasnu i usamljenu intuiciju.

No njegova filozofska misao je asistematska iz imanentnih razloga. Naime osoba (persona) – »predmet« Mounierova istraživanja i refleksije – jest takav način postojanja (egzistencije, ex-sistere!) da zbog svoje ontološke strukture koja je nepredvidiva i uvijek otvorena novim mogućnostima, ne pruža nikakav princip usustavljenja.

Na sljedećim stranicama ovoga rada bit će riječ o Mounierovu shvaćanju osobe, njegovoj personalističkoj (imanentnoj) kritici individualističko-građansko-»kršćanske« civilizacije, (transeuntnoj) kritici kolektivističko-komunističkog sustava, pokušaju traženja putova dijaloga, te o suvremenim koncilskim i pontifikalnim dokumentima u kojima se osobito govori o personalističkim vrijednostima i dostojanstvu ljudske osobe.

Mišljenja sam, naime, da će se kroz Mounierovo shvaćanje osobe i kritiku navedenih (ondašnjih) socioloških realiteta barem fragmentarno uočiti specifična fizionomija personalističkog mišljenja i pokreta, kao i njihova aktualnost danas, poglavito u suvremenim turbulentnim vremenima »tranzicijskih« društava.

Iscrpnija kritika svakog od navedenih povijesnih i aktualnih društvenih realite-

ta zahtijevala bi daleko opširniju razradbu relevantnih društvenih činjenica, raščlambu iskustvenih podataka i mnogobrojnih aktera suvremenih događanja i uvelike bi nadmašivala doseg ovoga rada.

Personalizam Emmanuela Mouniera

Mounier osobu promatra ponajprije u bitnom i specifičnom određenju svakoga čovjeka posebno. On osobu promatra u njezinoj zemaljskoj misiji, poslanju (misio), *in-korporiranoj* (u-tjelovljenoj) u društvu i zauzetoj, angažiranoj u društvu kako bi se osobnim angažmanom pridonijelo boljitku svijeta. Razumije se da on ostaje na pozicijama tradicionalne kršćanske antropologije i besmrtnosti duše, ali ne inzistira na samoj besmrtnosti. On zapravo naviješta zajedničku doktrinu kršćanske filozofije, osobito Tome Akvinskoga i Gabriela Marcela, o prirodi naše osobnosti.

Prema njegovu shvaćanju, osoba je *proces*, a individuum je *stanje* (dinamika, nasuprot statičnosti). Tek kad se čovjek ostvari kao osoba, tj. sloboda koja se ostvaruje u konkretnome društvu i određenom vremenu, kao egzistencija (*ex+sistere = izići iz i smjestiti se u!*), stvarajući, obogaćuje se (i obogaćuje druge osobe i društvo) novim iskustvima

i spoznajama i nikad se ne smiruje u nečemu definitivnom.

Za njega je »ljuska osoba duhovna stvarnost koja teži (privučena je) za kontemplacijom vječnih vrijednosti, ali koja, budući da je *inkarnirana*, također ima i aktivan poziv koji je gura prema socijalnom, društvenom, pa čak i revolucionarnom *angažmanu*, ako je to potrebno«. ¹

Osoba se, prema shvaćanju personalizma, javlja kao rezultat dugotrajnog (osobnoga i društvenoga) procesa kojim se vrši transformacija biološkog organizma, koji je tek potencijalno društveno biće. Osoba nije objekt među drugim objektima. Nije niti stvar među drugim stvarima. Ona je *subjekt* koji posjeduje vlastitu svijest, a ucijepljen je u cjelokupnost bitka. Osoba je inkarnirani bitak, uvijek otvorena prema: prema drugome ili Drugom (Apsolutnom!) – ti.

Odatle se jasno vidi da je osoba ona koja uvijek nadilazi, transcendira danu stvarnost i društveni realitet, koja je uvijek u komunikaciji s drugim (a i s Drugim! Apsolutnim Ti!) osobama. ² Uvijek je u mogućnosti ne samo biti (u prvom licu jednine: jesam!, *sum!*), nego i, da se poslužimo terminom G. Marcela, *više biti, odnosno sur-sum!*. ³ Biti osoba, zapravo, znači transcendirati kako imanentne granice vlastitoga postojanja, odnosno

¹ GREVILLOT, *Les grands courants de la pensée contemporaine*, Paris, 1947, str. 193; F. J. THONNARD, A. A. *Précis d'histoire de la philosophie*, Paris, 1963, str. 1092.

² Mounier kaže da je »osoba ... *apsolut s obzirom na svaku drugu materijalnu ili društvenu stvarnost* i svaku drugu ljudsku osobu. Nikada je ne možemo smatrati dijelom jedne cjeline: obitelji, klase, države, nacije, čovječanstva. Nijedna druga osoba, još manje kolektiv, ne može je opravdano koristiti kao sredstvo. Sam Bog po kršćanskom nauku poštuje njezinu slobodu, iako je oživljuje iznutra: čitava teološka tajna slobode i istočnoga grijeha počiva na tom dostojanstvu slobodnog osobnog izvora.« (T. 1. str. 523-524).

³ Bližnji nam otkriva glavno područje osobnoga života. A upravo to područje jest prostor religije. »Religija počinje svugdje gdje *jedno on transformiram u jedno ti*«, piše Gabriel MARCEL. I dodaje: »Ako se empiričko *ti* može preokrenuti u *on*, Bog je apsolutno *ti* koje ne može nikada postati *on*«. (isto, str. 765-766).

stvarnost vlastitih ograničenosti, tako i pukog društvenog realiteta, te pokušaj da se oni u danim okolnostima – *hic et nunc!* – izmijene.

Bitno je, međutim, napomenuti da nas samo ovo transcendiranje, nadilaženje datosti, odnosno osobni (izravni) odnos (*Ja – t(T)i relacija*) prenosi u transcendenciju⁴ i upućuje na (D)drugoga – i na su-zajedništvo! – mi. Stoga je samo čovjek među svim živim bićima *spособan za transcendenciju i transcendiranje*. On je zapravo, bez obzira na svjetonazor, »osuđen« na transcendiranje.

E. Bloch govori o transcendiranju dane stvarnosti u čovjekovoj otvorenosti horizontima svijeta, težnji za samoostvarenjem, napretkom, za utopijskom budućnošću.⁵ To je zacijelo transcendiranje mislioca ateističkog svjetonazora na svijet.

Kršćansko pak shvaćanje drži da čovjek može s Bogom stupiti u osobnu (personalnu) relaciju *Ja – Ti*. Zapravo, Bog svojom objavom čovjeku prvi započinje razgovor, dijalog s čovjekom (*Svakoga njegovim imenom poziva!* – kaže Biblija (usp. Iz 43, 1). A čovjek se slobodno odaziva tom pozivu. Odgovor, dakako, može biti i negativan.

Mouniera, međutim, ponajprije zanima imanentna dimenzija čovjeka i njegov konkretni angažman u povijesnom realitetu, određenom društvenom sustavu u kojemu čovjek živi. On u svojim djelima uvijek govori o postajanju čovjeka, jer čovjek, prema personalističkom shvaćanju nije dovršeno biće. Čovjekom (osobom!) se postaje rastom i osobnom

zauzetošću u zajedništvu s drugim osobama u društvu kroz život. A povijesnost, usvjetovljenje, specifično postojanje ljudske zajednice, označuje čovjekovu nepetost *između biti i postajati*.

Nutarnji sklad čovjeka, kojega je sumnjivi kartezijanizam tako oštro podijelio (*res cogitans, res extensa!*) ostvaruje se zauzetošću u vremenu u kojemu živi i na prostoru koji obitava za boljitak i čovjeka dostojniji život u konkretnome društvu. Prioritet je, očigledno, na strani imanentnog osobnog djelovanja. S Blondelom bi se slobodno moglo reći – *agere sequitur esse!* – biti znači djelovati. Onaj tko ne djeluje, zapravo i »nije«.

Da bi se, međutim, istinski moglo djelovati, potrebno je ukloniti vlastite predrasude i prepreke, a zatim nastojati s drugim osobama raditi na stvaranju *kvalitetno* sadržajnijeg života. A to stoga jer se radi o osobnom djelovanju u ljudskoj zajednici, društvu, a ne o individualnom djelovanju u zrakopraznom prostoru. Čovjek bi, prema personalističkom shvaćanju, s drugim čovjekom uvijek trebao biti u personalnoj relaciji (*Ja – ti*), bez obzira na rasnu, nacionalnu, svjetonazorsku ili klasnu pripadnost. Samo u sebe *zatvoren* individuum, inertan i neinventivan duh neće težiti ovakvu personalnom odnosu.

Nasuprot jednom »ustaljenom neredu«, kako je Mounier nazvao društvo u kojemu je živio, i inertnosti individualističko-građansko-»kršćanske« civilizacije (»kršćanske« stoga što je samo nominalno bila »kršćanska«!), ljudsko djelovanje čak nužno treba da postane *dru-*

⁴ Usp. M. BUBER, *Ich und du, Werke I*, 1962, str. 27 sl. Bez personalne relacije *ja-ti* nema niti transcendencije niti transcendiranja. Ukoliko je čovjek u odnosu s drugim *ja-to* (ili *ono*), onda tu nema transcendencije. Ako pak ni s Bogom nije u personalnoj relaciji (*Ja–Ti!*) *nije* s Bogom na *Ti*, nego u impersonalnoj relaciji (*ja-On*), onda tu također nema transcendiranja, a samim time niti vjerovanja.

⁵ Usp. E. BLOCH, *Das Prinzip Hoffnung, Geist der Utopie*.

štveno angažirano, pa ako treba, čak i revolucionarno djelovanje.

No ono po čemu Mounier odstupa od svojih suvremenika, kršćanski orijentiranih egzistencijalista, jest upravo otvorenost spram onih koji su definitivno razobličili i demistificirali »sigurne« principe građansko-»kršćanske« civilizacije. To su ponajprije bili K. Marx, S. Freud i F. Nietzsche. Prvi je pod prividnom harmonijom ekonomskih odnosa otkrio nesmiljenu borbu društvenih klasa, drugi je pod slojem svijesti otkrio golema iracionalna područja ljudske podsvijesti, a treći je navijestio, anticipirao i artikulirao europski nihilizam.

Mounier s tim kršćanstvu oprečnim svjetonazorima pa i s totalitarnom ideologijom stupa u otvoreni dijalog. Istina, to su počeci i više sličje konfrontacijama, pa bi ga trebalo nazvati »borbenim« dijalogom. To naročito vrijedi za Marxa, a za marksiste ondašnje Francuske još i više. Kada je pak riječ o otvorenosti i prvim počecima dijaloga s različitim svjetonazorima, treba se prisjetiti da je to vrijeme prije Drugoga svjetskoga rata i barem tri desetljeća prije Drugoga vatikanskog koncila, na kojemu se Crkva definitivno opredijelila za dijalog sa suvremenim svijetom. Ova je otvorenost za dijalog tim vrednija što je to anticipacija dijaloga i dispozicija otvorenosti koje će uslijediti s jedne i druge strane, a kulminirale su u »optimističkom« vremenu Drugoga vatikanskog koncila i neposredno poslije njega.

Ali da bi do otvorenosti i dijaloga uopće došlo, trebalo je izvršiti kritiku društva i sociokulturnog konteksta kojemu je i sam pripadao. A to je individualističko-građansko-»kršćanska«, odnosno inte-

gr(al)istička⁶ civilizacija. Stoga je važno imati na umu da je ova Mounierova kritika zapravo autokritika vlastitoga kulturnoga kruga i društvenoga ustroja kojemu je sam pripadao.

Kritika suvremene civilizacije

Polazište ove kritike jest banalna i evidentna činjenica (ne samo) onoga vremena: civilizacija koja se naziva »kršćanskom« izdala je sve bitne vrednote autentičnoga kršćanstva. Svijet je oštro podijeljen na područje teorijske misli i područje (totalitarnih) ideologija, konkretne prakse i manipulirajuće propagande. Svijet se oštro polarizira(o) na »lijevi« i »desni« blok.

Nastanak ove (moderne!) civilizacije Mounier datira u vrijeme renesanse, pa sve do naših dana. Ona sa sobom nosi i svoj etičko-aksiološki sustav vrijednosti. Njezin prvi ideal jest individua, heroj. Čovjek koji se sam bori protiv kolosalnih snaga institucija i autoriteta. Zbog preuskoga shvaćanja čovjeka kao individue, usamljenog pojedinca, ova civilizacija imanentno nosi sobom antitezu vlastitoga razvoja, degeneraciju svojih autentičnih vrijednosti i dezorganizaciju svoga društvenoga ustroja.

Na oštru polarizaciju svijeta na »lijevi« i »desni« blok Mounier reagira nekom vrstom ne samo metodološke, nego i povijesne sumnje. Ne bi li taj rascjep mogao proizaći iz jednog drugog, dubljeg, ontološko-antropološkog rascjepa samog čovjeka? Naime, nemogućnosti da se misli život i da se živi misao.

Strukturu »desnoga« bloka opisuje ovako: »Vlasništvo – obitelj – domovina – religija. Shvatite: kapitalističko vlasni-

⁶ O katoličkom integr(al)izmu veoma inspirativna razmišljanja vidjeti u: Ž. MARDEŠIĆ, *Politički dualizam i koncilsko kršćanstvo, Nova prisutnost*, 2003, I/1, str. 5-26.

štvo, obiteljski egoizam, agresivni nacionalizam, pobožni farizeizam.«⁷ Tako se u tom »desnom« krilu tijekom povijesti skupio golem broj ljudi da bi se time prekrila jedna od »najmaterijalističkijih« metafizika. S »desne« se strane, zbog složenih povijesnih i psiholoških razloga događa, prema njegovu mišljenju, permanentna izdaja duha.

Strukturu »lijevoga« bloka pak vidi ovako: »Na lijevo, naprotiv, prešao je veliki dio novih snaga, sav socijalni progres, gotovo sve obilje novih stvari u umjetnosti i literaturi, i ono što je još više, ogromna plima želje za pravednošću, sačuvane bez popuštanja, gotovo bez elokvencije, u srcu radnih masa. Tako je duh boravio na desnoj a rezidirao na lijevoj strani.«⁸

On se usredotočuje na traganje za načelima podijeljenosti svijeta. Sav njegov tragalački napor usmjeren je na to da ponovno uspostavi »s onu stranu laži duh u svojoj istinskoj težini«. Duh građanskog svijeta leži na strogoj odijeljenosti duha i materije, duše i tijela, misli i djelovanja. Otud se u vremenu moderne, odnosno u novijoj povijesti Zapada preoštro suprotstavljao »spiritualizam« elite i »materijalizam« masa.

Putovi izlaska – dijalog

Već je spomenuto da je temeljna razlika između E. Mouniera i njegovih suvremenika, kršćanski orijentiranih egzistencijalista, upravo u tome što je on, u vremenu velikih kriza, oprečnih i totalitarnih ideologija, oštih društvenih polarizacija, u vremenu posve nesklonu dijalogu, pokazivao otvorenost spram ideologija i

svjetonazora nesklonih kršćanskome nauku. To ponajprije vrijedi za njegove suvremenike, francuske marksiste, servilno odane Moskvi.

Njegova dobrohotnost i veličina ogleda se u tome da on želi dijalogizirati i tamo gdje su dotada isključivo vladale anateme. On pokazuje otvorenost i hoće dijalog i tamo gdje se, barem prema van, ne vide nikakvi izgledi da bi taj dijalog mogao biti plodonosan i polučiti bilo kakav pozitivan rezultat. U tom je smislu Emmanuel Mounier pionir i anticipator otvaranja i rušenja dimnih zavjesa stvorenih tijekom povijesti.⁹ Nije naodmet prisjetiti se da i većina suvremenih katoličkih povjesničara i teologa smatra da je kršćanstvo već od Konstantinova edikta (313. god.) dobivajući »slobodu« i postavši za Teodozija »državnom religijom«, eo ipso postalo i produžena ruka službenih državnih politika.

Novovjekovna »rastava« duha i materije nadaje nam se kao realan princip vertikalne i horizontalne društvene podijeljenosti funkcija, kao i njima imanentnim i s njima nužno povezanim duhovno-materijalnim privilegiranim položajima u društvu.

Mounier kritizira građansko-individualistički moral »zlatne sredine« – *aurea mediocritas*! Sasvim zlatna osrednjost. Otud uglavnom i proizlazi inertnost duha. On, naime, u takvim okolnostima ne teži k optimalnim mogućnostima, nego k »zlatnoj sredini«. »Kršćani« koji su to samo nominalno, a *de facto* su inertni duhovi katoličkog integriteta u takvu polariziranom društvu također postaju duhovno inertni i neosjetljivi za goruće socijalne probleme društva. A sve ono što

⁷ *Bulletin* 1950, 13-14, str. 4.

⁸ *Ibid.*, str. 26.

⁹ Možda se potrebno malo prisjetiti vremena od Lava XIII. (»Qui pluribus«), preko »Sillabusa« i antimodernističke zakletve, do Pia XII.

im ne odgovara ili im se izravno protivi u životu i društvenoj realnosti proglašavaju kao *mysterium iniquitatis*. Kao takvi ne mogu biti vjerovjesnici uskrsnuća, niti nositelji nade, nego žive duhovno umrtvljenim životom. Za takvog »kršćanina« Peguy je rekao: »On nije sposoban ni za grijeh, ni za milost, ni za nesreću, ni za radost«. Takvi su svoj *cjeloviti biti* zamijenili s *fragmentarnim imati*. Samo ih katkad poslušajte, preporučuje Mounier, kako govore: »Moja kuća, moja žena, moj auto, moj brod...«, pa ćete se uvjeriti kako mu nisu važni ni žena, ni kuća, ni auto..., nego samo zvučna posvojna zamjenica. Takvi su ljudi potpuno »zaboravili bitak« i brinu se samo za materijalno – imetak.

To su ljudi koji su definitivno izdali svoje ljudsko (a poglavito vjerničko!) poslanje. Nesposobni su za osobni odnos i kontakt s ljudima različitim od sebe, s (D)drugim, s osobom.

Osim toga, Mounier otkriva da se u Francuskoj u XIX. st. dogodilo stapanje političkoga i duhovnog. Malo zatim dogodila se identifikacija »duhovnoga« (desno orijentiranog) s »reakcionarnim« i »konzervativnim«. Stoga je i nastojao svim silama razdvojiti duhovno i političko. To pak po sebi i na izravan način znači razdvajanje metafizike od politike, transcendentnog od imanentnog, Apsolutnog od kontingentnog. A bavljenje javnim, općim dobrom, odnosno politikom, pripada imanentnoj, ovozemnoj dimenziji čovjeka.

Građanska civilizacija je ona koja u političkom djelovanju obiluje »formalnim« slobodama i »pravnom« jednakošću. Nažalost, »formalna« sloboda nije i sadržajna sloboda, a »pravna« jednakost često samo mistificira, maskira i zama-gluje realnu društvenu institucionaliziranu nepravdu, »ustaljeni nered« i ustrojenu nepravednost. Stoga »formalna«

sloboda i »pravna« jednakost imaju smisla tek kada se realno i sadržajno ozbilje, kako kod pojedinačne osobe, tako i na društvenoj razini. Tada je osoba, naime, spremna na otvorenost, zajedništvo, suradnju i plodan suživot s ljudima drukčijih svjetonazora i osobama različitih i raznorodnih opredjeljenja u društvu.

Činjenica da se i religija i religijsko mogu instrumentalizirati u službi politike, kao što je to povijest bezbroj puta pokazala, duboko zabrinjava sve, poglavito kršćanske, mislioce koji su bili čvrsto ukorijenjeni u konkretnome društvu i vremenu u kojemu su živjeli, a svoj pogled usmjerili prema budućnosti. A Mounier je, svakako, bio takav mislilac.

Njega, kako je već rečeno, ponajprije zanimaju ideje »inkarnirane« u konkretnim povijesnim i društvenim realitetima, određenom vremenu i na konkretnom prostoru jednog naroda ili zemlje. To pak znači cjelovito i nedjeljivo jedinstvo kulturnih, političkih, društvenih, ekonomskih i svih drugih relevantnih čimbenika u konkretnoj sredini.

Što se pak tiče njegove otvorenosti i pokušaja dijaloga čak i s marksistima njegova vremena, potrebno je reći da je on veoma dobro razlikovao teoriju socijalizma od same povijesne prakse koju je imao transparentnu pred očima. Kao katoličkom misliocu sigurno mu je teško pao stav Crkve izražen u enciklici »Quadragesimo anno« (Pija XI): »Socijalizam bilo kao doktrina, bilo kao povijesna činjenica, bilo kao akcija, nespojiv je s dogmama Katoličke crkve i nitko ne može biti u isti mah pošten katolik i pravi socijalist.«

Sve su ovo bile otežavajuće okolnosti i mišljenja s kojima se Mounier morao suočiti pri svom pokušaju uspostavljanja dijaloga između katoličkog stajališta i marksističke doktrine. Tome treba pridodati i činjenicu da su ga ondašnji katolički

integristi držali »kolaboracionistom«, a francuski komunisti-marksisti, s Garaudyem na čelu, i njega i personalistički pokret, »kontrarevolucionarnom mašinom«. ¹⁰

Kako bi pronašao barem neke uporišne točke za dijalog, Mounier i u tim teškim vremenima, bez obzira na sve očigledne i latentne oprečnosti, nastoji pronaći neke zajedničke točke između kršćanstva i marksizma (socijalizma). I pronalazi ih na tri stjecišta shvaćanja povijesti kod jednih i drugih: 1. i za kršćane i za marksiste povijest je smisljena; 2. za jedno i drugo shvaćanje smisao povijesti nije samo u značenju koje se pridaje pojedinačnim sudbinama, nego u značenju avanture ljudskoga roda kao cjeline; 3. za jedne i druge čovjek je aktivni stvaralac u izgradnji ljudske povijesti.

Središnji cilj povijesti jest potpuno očovečenje ljudskog života i univerzalizacija u širinu i obuhvatnost tog humaniziranog života ljudi. Između jednih i drugih, međutim, postoji radikalna razlika. Za kršćane je ljudska povijest »imanentnost transcencije«, dok je za druge ona posve imanentna. Mounier je bio svjestan ove korjenite razlike i njezinih dalekosežnih posljedica.

Budući pak da je za dijalog daleko važnije naglašavanje onoga što one koji dijalogiziraju približava negoli ono što ih razdvaja, premda niti jedna niti druga

strana ne smije »zaboraviti« ili podcijeniti ono što ih razdvaja, on kod druge strane uvijek nastoji akceptirati humane vrijednosti koje bi se mogle koristiti kao podloga za istinski dijalog.

Što se pak tiče doktrine o revoluciji kao radikalnoj promjeni društvenih odnosa, Mounier jasno ističe dva poimanja revolucije koje prihvaća. I to u časopisu *Esprit* u ime cijelog personalističkog pokreta: »Mi se smatramo revolucionarima u dvostrukom smislu: prvi put ukoliko je život duha pobjeđivanje naših lijenosti tako da se na svakom koraku moramo trgnuti iz drijemeža našeg i drijemeža etabliranog nereda, adaptirati se novoj objavi... Drugi put u tom smislu da naš revolt protiv svijeta 1932. implicira bez ikakve rezerve osudu i prevrat svim sredstvima.« ¹¹

Da bi se uopće moglo vrednovati i pravilno prosuditi Mounierov pokušaj dijalogiziranja s kršćanstvu oprečnim svjetonazorom, potrebno je imati u vidu sociokulturni kontekst i, poglavito, vrijeme njegova djelovanja. Potrebno se prisjetiti da taj pokušaj dijaloga barem tri desetljeća prethodi Drugom vatikanskom koncilu i na njemu prihvaćenom opredjeljenju Crkve za dijalog sa suvremenim svijetom. Iz tog dijaloga, tvrdi se izričito u konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu (GS 92), nitko nije isključen. Štoviše, izričito se kaže da i ateisti mogu pridonositi obnovi svijeta (GS 21) i da Crkva želi

¹⁰ I uza sve nedaće, »čistke« i kolektivizaciju, kao i ubijanja ljudi u Rusiji, francuski marksisti njegova vremena (Georges Polizer, Pierre Morhange, Victor Leduc...) odlažu pitanja o konkretnom, individualnom čovjeku. A Henri LEFEBVRE je 1932. god. (pro)rekao: »Još pedeset godina problemi čovjeka se neće postavljati«. Upravo kada su se problemi čovjeka počeli postavljati (pedesetak godina poslije!), došlo je do povijesnog urušavanja cjelokupnog komunističkog sustava.

¹¹ Cit. prema: F. ZENKO, *Personalizam Emmanuela Mouniera*, Zagreb, 1980, str. 72.

razgovarati također s njima o poboljšanju odnosa među ljudima.¹²

Suvremeni zadaci

Temelj dijaloga Crkve sa suvremenim svijetom, prema dokumentima Drugoga vatikanskog koncila, korijeni se ponajprije u izjavama Koncila o dostojanstvu ljudske osobe (DH 1), o ljudskoj zajednici, o ljudskoj radinosti (GS 40), a sve su to na sebi svojstven način u svojim refleksijama, anticipirali Emmanuel Mounier i njegov personalistički pokret. Koncil, naime, tim pitanjima prilazi s visokog načelnog stajališta personalističke vizije svijeta i ne bavi se razradbom konkretnih pitanja i metoda. Mounier i njegov personalistički pokret, pak, nastoje voditi dijalog upravo o konkretnim socijetalnim problemima, u konkretnim društvenim realitetima, specifičnim sociokulturnim okolnostima i vremenu oštro suprotstavljenih ideologija posve nesklonu bilo kakvu dijalogu.

Koncil na mnogo mjesta i u različitim dokumentima govori o ljudskoj osobi: o njezinu dostojanstvu (DH), njezinoj duhovnoj dimenziji (GS 23), o tome da je po njoj čovjek obdaren slobodom i odgovornošću (DH 2) i da se kroz čitav politički život mijenja, odnosno raste svijest o dostojanstvu ljudske osobe (GS 73), da je ljudska osoba autor, središte i svrha društvene ekonomije (GS 25-63) i političkog angažmana u društvu.

Mounierov je cjelokupni život i opus okrenut praktičnom ljudskom djelovanju. Za njega je osobito vrijedno ono ljudsko

djelovanje i angažman koji čovjeku omogućuje djelovanje u javnom životu i za opću dobrobit naroda. Upravo takvo djelovanje jest, u autentičnom značenju riječi, političko djelovanje. Biti neutralnim je iluzija, jer »onaj koji se 'ne bavi politikom' radi pasivno za politiku uspostavljene vlasti« (T. III., str. 504). Za njega, dakle, nije pitanje treba li se vjernik baviti politikom ili ne, nego političko, javno djelovanje u vjernikovu životu treba zauzimati osobito važno mjesto.

Društvene strukture, odnosno političke zajednice potrebno je, prema njihovim imanentnim zakonitostima, uvijek mijenjati, humanizirati i poboljšavati. Crkva pak kao zajednica vjernika u tim procesima i svjetovnim zadaćama ljudske zajednice mora sudjelovati, i to ne vladajući, nego pomažući čovječanstvu i služeći ljudima.

Kada je pak riječ o odnosu Crkve i političkih realnosti, Koncil je u svojoj pastoralnoj konstituciji »*Gaudium et spes*« (Radost i nada) izričito ustvrdio da je »Crkva, koja se zbog svoje službe i nadležnosti nikako ne podudara s političkom zajednicom niti se veže uz bilo koji politički sustav – znak i ujedno čuvarica transcendentnosti ljudske osobe«. U tekstu konstitucije prije toga se posve afirmativno i argumentirano govori zašto se Crkva, poglavito njezini vjernici laici, trebaju javno zauzimati u životu političkih zajednica, odnosno kako se uključiti u javnu djelatnost, odnosno politički život. A njezini vjernici u svijetu, skrbeći se za ovozemaljsko, imanentno dobro ljudi, cjelokupnog društva i političkih zajedni-

¹² Dapače, Drugi vatikanski koncil izričito tvrdi da su i vjernici svojim ponašanjem krivi za pojavu ateizma kao kritičke reakcije protiv religije, i to u nekim krajevima posebno protiv kršćanske religije. »Zato ne malu ulogu za postanak tog ateizma mogu imati vjernici, ukoliko treba reći da oni zanemarivanjem vjerskog odgoja ili netočnim i pogrešnim izlaganjem nauke ili također nedostacima svoga religioznog, moralnog i *socijalnog* života, pravo lice Boga i religije prije zakrivaju nego otkrivaju«. (GS 19).

ca, nikada ne smiju »zaboraviti« da svaka ljudska osoba ima svoje dostojanstvo čiji su korijeni u Transcendentnome, odnosno u metafizičkoj istini da je Bog Stvoritelj dobri Otac i po Isusu Kristu Spasitelj sviju ljudi. Stoga i »nevezanje« Crkve uz bilo koji politički sustav valja razumjeti kao bitnu odrednicu njezina poslanja. Naime, njezino poslanje nikada se ne iscrpljuje u imanentnom djelovanju, što javno djelovanje, politika po sebi i na izravan način jest. Ona nije predodređena za lječiteljicu društvenih bolesti, kako bi to u svom horizontalizmu »humanisti bez Boga« htjeli. No to nipošto ne znači da se Crkva i vjernici neće zalagati za njihovo liječenje i/ili da neće surađivati sa svim ljudima dobre volje i s političkim zajednicama, naročito onda kada su uvjereni da se dotične političke zajednice zalažu za opće dobro, učvršćuju prava, slobode i jačaju moralnu svijest i odgovornost članova zajednice. Naprotiv, u istom se odjeljku dalje navodi da su i Crkva i politička zajednica »u službi osobnog i društvenog poziva istih ljudi« te se naglašava da će one tu službu »to uspješnije vršiti na dobro svih što obje budu išle za zdravom međusobnom suradnjom« (GS 42).

U dekretu o apostolatu laika (AA 14) izričito se kaže da katolički laici, čija je zadaća ponajprije *poslanje u svijetu* u kojemu postoji autonomija temporalnih dobara,¹³ trebaju dijalogizirati s ostalim ljudima dobre volje kao i s onima koji

drukčije misle i osjećaju glede političkih, socijalnih i religioznih pitanja (GS 28). A dobru volju autentični kršćanin ljudima drugačijih političkih opredjeljenja, različitih vjerskih uvjerenja i svjetonazora nikada neće zanijekati. Stoga je jasno da se samo autentični (i koncilski) opredijeljeni vjernik može upuštati u dijalog sa suvremenim svijetom i njegovim raznorodnim i pluralističkim shvaćanjima. Katoličkom integr(al)istu, s monopolističkim shvaćanjem istine, takav dijalog je, po naravi stvari, posve stran i neprihvatljiv.

Koncil u pastoralnoj konstituciji izričito kaže: »Ako pod autonomijom ovozemnih stvarnosti podrazumijevamo da stvorene stvari pa i sama društva imaju vlastite zakone koje čovjek mora pomalo otkrivati, primjenjivati i sređivati, onda je sasvim opravdano zahtijevati takvu autonomiju: to je ne samo zahtjev ljudi našeg vremena nego to odgovara i volji Stvoritelja. Sve naime stvari već time što su stvorene imaju svoju konzistenciju, istinu, dobrot, vlastite zakone i ustrojstvo; to čovjek mora poštivati tako da pojedinim znanostima i umijećima prizna njihove vlastite metode« (GS 36). Ova od Sabora proglašena autonomija vremenitih stvari nadaje se upravo kao otklanjanje svakog pojavnog oblika crkvenog integralizma, s kojim je i Emmanuel Mounier u svoje vrijeme imao nemalih neprilika. Cilj kojemu Sabor teži je ona otvorenost svjetskih, pluralističkih razmjera kojom je Mounier u svoje vrijeme bio vođen.¹⁴

¹³ Autonomija vremenitih stvari ponajprije se odnosi na čovjeka, društvo, kulturu, znanost, specifično poslanje političke zajednice na svom području, ... (GS 36), jer one imaju svoje vlastite zakonitosti i vrijednosti. Prema koncilskom učenju (GS 71) autonomija temporalnih dobara je *vlastitost i potreba ljudske osobe*. Pod autonomijom se pak ne podrazumijeva neovisnost o Bogu, jer od Boga nitko i ništa ne može biti apsolutno autonomno; bilo bi to lažno shvaćanje autonomije (GS 20; 36).

¹⁴ »Kakva god bila snaga koja obnaša političku vlast, moderno društvo razumijevamo kao pluralističko društvo, koje svakoj duhovnoj zajednici priznaje njezin vlastiti status temeljem pravne jednakosti«. (MOUNIER, 1961, 860; istaknuo S. T.).

Upravo otvorenost zajedničkim ljudskim traženjima, različitim i raznorodnim, pluralističkim putovima u priopćivu obliku dopušta svim suvremenicima otvoren pogled prema Apsolutnome, tj. prema Bogu i poruci otkupljenja.¹⁵

Potrebno je naglasiti da niti kolektivistička država niti kapitalistička proizvodnja ne rješavaju protuslovlja svijeta rada niti osiguravaju dostojanstvo ljudske osobe i prava čovjeka. I kapitalizam i kolektivizam pretvaraju čovjeka u podanika, u roba i puku radnu snagu. Enciklika Pavla VI. *Populorum progressio*, štoviše, naglašava da je »posvemašnja kolektivizacija ili samovoljno planiranje negacija slobode i isključuje ostvarivanje temeljnih prava ljudske osobe.« (PP, str. 21).

Ljudski rad i s njime povezana proizvodnja, prema suvremenim pontifikalnim dokumentima, moraju osigurati dostojanstvo ljudske osobe i pravo čovjeka tako da se on osjeća kao da radi »za sebe«, a ne samo da prima određenu (novčanu) nadoknadu za svoj rad. Čovjek se, naime, i unatoč visokim novčanim primanjima, na svom radnom mjestu može osjećati i biti zapostavljen kao osoba, a njegovo ljudsko dostojanstvo ugroženo. Naravno da su ove misli inspirirane idejama i mislima kršćanskoga personalizma. Ovaj »personalistički argument« osobito naglašavaju spomenute enciklike: *Pacem in terris* Ivana XXIII, *Populorum progressio* Pavla VI. i *Laborem exercens* Ivana Pavla II. Program i planiranje ekonomskih odnosa, kao i integralno gospo-

darstvo trebaju biti u »službi čovjeka«, a ne obratno, tvrde izričito suvremeni pontifikalni dokumenti.

U koncilskim se dokumentima pak tvrdi da ljudski rad po sebi i na izravan način proizlazi od ljudske osobe i da na taj način čovjek »pomaže Stvoritelju u dovršavanju stvorenja« (GS 67). Koncil iz relativne autonomije vremenitih dobara i njihove imanentne zakonitosti u obzorju vjere izvodi vrlo važan praktični zaključak. Naime, »laici treba da kao građani s građanima surađuju prema specifičnoj stručnosti i na vlastitu odgovornost; da posvuda i u svemu traže pravdu Božjega Kraljevstva. Vremeniti red mora biti tako obnovljen da se, zadržavši u potpunosti svoje zakone, uskladi s daljnjim načelima kršćanskoga života, pošto se prilagodio različitim prilikama mjesta, vremena i naroda«¹⁶. Kršćanski personalizam i Emmanuel Mounier svojom su dijaloškom otvorenošću, mislima i stavovima anticipirali ove stavove Koncila.

Crkva nakon Drugog vatikanskog koncila od svojih pripadnika, poglavito od laikâ (CL) traži izričito zalaganje i angažman na društveno-ekonomskom planu (Usp. AA 7, 29 i 30). Također traži da surađuju s nekršćanima u međunarodnim udrugama (AG 41). Osobito ističe djelovanje na društvenom, političkom planu, koje bi moglo imati utjecaja na javni život i društveno mnijenje. U javnom su se životu laici dužni zauzimati za opće dobro, promicati osjećaj solidarnosti među ljudima, pomagati narode u raz-

¹⁵ U pastoralnoj konstituciji o Crkvi (GS, 36) izrijeком se kaže: »Štoviše, onaj koji nastoji ponizno i ustrajno prodrijeti u tajnu stvari, njega, a da toga i nije svjestan, vodi ruka Boga, koji uzdržava sva bića i čini da budu ono što jesu.« I, s ispriком, nastavlja: »Neka nam zato bude slobodno požaliti neke stavove, kojih je nekada bilo i među samim kršćanima zbog toga što nisu dovoljno shvatili opravdanu autonomiju znanosti. Ti su stavovi, postavši izvorom napeitosti i sukoba, mnoge duhove doveli do toga da smatraju da se vjera i znanost protive jedna drugoj«. (istaknuo S. T.)

¹⁶ *Apostolicam actuositatem*, 7.

voju, zalagati se za ostvarivanje bratstva među svim narodima i pridonositi ostvarivanju kvalitativno bogatijeg i čovjeka dostojnijeg života (Usp. PP 37: 39).

Umjesto zaključka

Iz dosada rečenoga moglo bi se opravdano zaključiti da su misao i život Emmanuela Mouniera umnogome anticipirali misao Drugog vatikanskog koncila i suvremenih pontifikalnih, poglavito socijalnih, enciklika. Svima onima koji žele surađivati na ozbiljenju ljudskih vrijednosti u zajednicama i društvu, njegova personalistička misao može biti veliki poticaj i inspiracija.

Ključni problem svake osobne zauzetosti u društvu svakako je (aristotelovsko) pitanje »prave mjere«. Naime, akcija i kontemplacija nisu isključivosti, nego komplementarni čimbenici ljudskoga života. A ljudska osoba nije zatvorena u svoj narcisoidni individualizam (što se upravo u postmodernom vremenu događa), niti pak u kolektivizmu izgubljena individualnost (što su činili urušeni totalitarni kolektivistički sustavi). Pravo ravno-vjesje između individualističkih i kolektivističkih krajnosti i zastranjenja nudi upravo personalizam. Razumije se, ne

kao gotovi projekt društvenih rješenja za ozdravljenje svijeta, nego ponajprije kao vjerodostojno ljudsko traženje, odnosno »hermeneutika autentičnih antropoloških vrijednosti«.

Mounierov »komunitarni personalizam« i projekt »personalističke civilizacije« ne nudi nikakav siguran recept niti gotova rješenja¹⁷ u smislu otklanjanja sukoba između individualizma i kolektivizma. Individualnost i kolektivnost u čovjeku, naime, ne moraju biti (nužno!) suprotstavljeni, nego samo krajnje točke jednog kontinuuma (ljudskog) življenja. I jedno i drugo su njegove komplementarne dimenzije.

Emmanuel Mounier je u *Manifestu u službi personalizma* još 1936. godine napisao: »Personalizam ne donosi 'rješenja', on daje metodu mišljenja i življenja...«. A personalizam nam upravo želi reći da samo cjelovite osobe mogu konstituirati kvalitetnije društvo i kvalitetno bogatiji svijet te da se u konkretnim ljudskim društvima polariteti (ponekad i) nužno dodiruju, isprepleću i prožimaju. Iznad ili ispod »privatnog« i »javnog« (po)stoji osoba sa svojom tajnom, svojom zauzetošću i svojim stvaralačkim misterijem.

¹⁷ Mounier s pravom primjećuje da su prečesto u prošlosti i crkveni ljudi u ime Boga nudili gotova rješenja, dok bi veća otvorenost iskustvu i razmišljanjima drugih, kao i svijest o vlastitim granicama ne samo stručne nego i službene, oficijelne nadležnosti, nedvojbena, vodila boljim spoznajama.

LITERATURA

- Biblija, Stari i Novi zavjet*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1983.
- M. BUBER, *I. WERKE, Schriften zur Philosophie*, München-Heidelberg, Kösel-Schneider, 1962.
- Christifideles laici*, apostolska pobudnica.
- Dokumenti drugog vatikanskog koncila*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1986.
- IVAN XXIII, *Pacem in terris*, enciklika, 1962.
- PAVAO VI., *Populorum progressio*, enciklika, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1967.
- IVAN PAVAO II, *Laborem exercens*, enciklika, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1981.
- Ž. MARDEŠIĆ, *Politički dualizam i koncilsko kršćanstvo, Nova prisutnost*, 2003, I/1, str. 5-27.
- E. MOUNIER, *Oeuvres*, Paris, Editions du Seuil, I-IV, 1961-1963.
- E. MOUNIER, *Angažirana vjera*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1972.
- I. SUPIČIĆ, *Kršćanstvo i personalizam*, u: S. Baloban, G. Črpić (uredili), *O dostojanstvu čovjeka i općem dobru u Hrvatskoj*, Zagreb, CPSNC-Kršćanska sadašnjost, 2003, str. 39-50.
- F. J. THONARD, A. A., *Précis d'histoire de la philosophie*, Paris, 1963.
- M. VALKOVIĆ (uredio), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka, Socijalni dokumenti Crkve*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1991.
- M. WEBER, *Politik als Beruf*, Berlin, 1964.
- F. ZENKO, *Personalizam Emmanuela Mouniera*, Zagreb, 1977.

Summary

Personalism of Emmanuel Mounier and its reflections on the Second Vatican Council

The first part of the article presents the philosophy of Emmanuel Mounier, the principal founder of Christian personalism and of the personalist movement in France. His whole work is based on the human person and its commitment to historical reality and concrete space. The central preoccupation of personalism is the relationship between the human person and society. According to Mounier, the human person is a spiritual reality attracted towards spiritual and eternal values. However, since at the same time it is the embodied essence, it is called to social commitment and personal responsibility. The second part of the text shows some reflections on Mounier's thought on the Second Vatican Council, like his ideas on the dialogue between the people of different philosophical, political and religious orientation, on the dignity of human person and the freedom of its moral consciousness, the autonomy of social and political spheres, and on the relationship of Christians with the modern world. With Jacques Maritain, Emmanuel Mounier was a true predecessor of further affirmation and development of these ideas.